

SYTUACJA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA OBSZARÓW WIEJSKICH W STREFIE PRZYGRANICZNEJ WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W 2009 R.

Marta Gwiaździńska-Goraj

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. Obszary wiejskie są silnie zróżnicowane pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego, a dystans między obszarami lepiej rozwiniętymi i zapóźnionymi coraz bardziej się zwiększa. Problem ten dotyczy głównie obszarów peryferyjnych, które są stosunkowo słabiej rozwinięte i wykazują mniejszą dynamikę rozwoju. Celem artykułu jest rozpoznanie istniejącego potencjału społeczno-gospodarczego gmin wiejskich położonych w strefie przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego, a następnie określenie ich poziomu rozwoju.

Słowa kluczowe: obszary peryferyjne, strefa przygraniczna, województwo warmińsko-mazurskie, obszary wiejskie

WSTĘP

W rozwoju społecznym i gospodarczym regionów przygranicznych ważną rolę odgrywa granica. Jej podstawową funkcją jest oddzielanie fragmentów czasoprzestrzeni, przez co traktowana jest zazwyczaj jako jedna z form barier przestrzennych [Bański i in. 2010]. Moraczewska [2008] dowodzi, że według kryterium stosunków międzynarodowych można wyróżnić trzy metafunkcje granic: dezintegracyjną (polegającą na zamykaniu się granicy na wszelkiego rodzaju kontakty), fragmentacyjną (o zróżnicowanym stopniu otwartości, czyli otwarciu na niektóre czynniki przepływające) i integracyjną (o wysokim stopniu otwartości i intensywności kontaktów). Oznacza to, iż w zależności od stopnia otwartości granicy położenie w strefie przygranicznej może być elementem stymulującym lub stanowiącym barierę rozwoju [Kawałko 2006, Bański i in. 2010]. Jednocześnie cechą charakterystyczną obszarów przygranicznych jest ich położenie geograficzne na krańcach jakiejś jednostki [Bański i in. 2010]. Stanowią one bowiem peryferia państwa, do którego należą, są położone z dala od centrów rozwojowych. Charakteryzuje je często

Adres do korespondencji – Corresponding author: Marta Gwiaździńska-Goraj, Katedra Planowania i Inżynierii Przestrzennej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Romana Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, e-mail: marta.gwiazdzinska-goraj@uwm.edu.pl

zapaść demograficzna, niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej, niekorzystna struktura gospodarcza, a także brak dużych inwestycji gospodarczych. Kumulacja tych negatywnych zjawisk czyni je upośledzonymi w stosunku do sąsiednich obszarów [Bański 1999, Bański i in. 2010]. Problem ten dotyczy głównie województw położonych przy wschodniej granicy Polski. W okresie powojennym była ona bardziej hermetyczna niż pozostałe granice państwa. Możliwości bezpośredniej współpracy międzygranicznej były wtedy ściśle limitowane i kontrolowane. Zmiany ustrojowe, które nastąpiły w Polsce na przełomie lat 90., a następnie w innych państwach Europy Wschodniej, w tym w byłym Związku Radzieckim, spowodowały powstanie lepszych warunków do wykorzystania szans wynikających z istniejącego sąsiedztwa. Przystąpienie Polski w 2004 r. do Unii Europejskiej, a w 2007 r. dołączenie do strefy Schengen, spowodowało jednak ponownie ograniczenie przepływu ludzi i towarów. Przyczyniało się jednocześnie także do peryferyzacji obszarów położonych po obu stronach nowej granicy wschodniej UE, co pociągnęło za sobą negatywne konsekwencje [Kawałko 2006, Bański 2009, Bański i in. 2010]. W województwie warmińsko-mazurskim problem ten dotyczy zwłaszcza gmin przygranicznych typowo rolniczych, gdzie duży udział stanowiło rolnictwo społeczno-rodzinne. Jednocześnie gminy te charakteryzuje niedoinwestowanie, a także znacznie wyższe niż średnie w województwie bezrobocie.

Celem opracowania jest określenie potencjału demograficzno-społecznego i ekonomicznego oraz infrastruktury technicznej gmin wiejskich położonych w strefie przygranicznej, a następnie określenie ich poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Badania objęto gminy wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego położone nie dalej, niż 30 km od granicy państwa, chyba że ich część położona była w odległości między 30 a 50 km od linii granicy.

OBSZARY WIEJSKIE STREFY PRZYGRANICZNEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Granica Unii Europejskiej na terenie Polski liczy 1163 km, z czego najkrótszy odcinek 210 km przebiega z Rosją (Obwodem Kaliningradzkim). W strefie przygranicznej po stronie polskiej w województwie warmińsko-mazurskim położonych jest: 7 miast, 12 gmin miejsko-wiejskich i 21 gmin wiejskich, które obejmują obszar 7 942 km² (32,9% powierzchni województwa). Zamieszkuje je 474 902 osób (33,3% ludności województwa). Obszar wiejski omawianej strefy stanowią zaś 33 gminy wiejskie, z czego 21 jest typowo wiejskich, zaś pozostałe 12 to gminy wiejskie wydzielone z gmin miejsko-wiejskich, które zajmują powierzchnię 7 716 km² i zamieszkiwane są przez 154 357 osób. W gminach przygranicznych ważnym elementem życia społecznego i gospodarczego jest ruch graniczny odbywający się przede wszystkim przez przejścia drogowe i kolejowe. Stanowią one ważny potencjał dla rozwoju lokalnego, bowiem wokół przejść granicznych powstają centra aktywności gospodarczej [Kawałko 2006]. W województwie warmińsko-mazurskim tego rodzaju przejścia graniczne zlokalizowane są w gminach wiejskich: Braniewo, Bartoszyce, Barciany i Gołdap.

UWARUNKOWANIA DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNE, EKONOMICZNE I INFRASTRUKTURALNE ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH STREFY PRZYGRANICZNEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Uwarunkowania demograficzno-społeczne

Wielkość i jakość zasobów ludzkich jest istotnym czynnikiem rozwoju ekonomicznego [Bański i in. 2010]. W województwie warmińsko-mazurskim na zachodzące obecnie procesy demograficzne duży wpływ miała przeszłość historyczna. Na terenach tych przed II wojną światową dominowała cywilizacja i kultura niemiecka. Ludność niemiecka zamieszkiwała głównie północną i środkową część województwa, która w dużej mierze pokrywa się z obszarem strefy przygranicznej, co miało bardzo duży wpływ na zaludnienie tych obszarów. Przesiedlenia Niemców zamieszkujących Prusy Wschodnie w okresie powojennym spowodowały zmniejszenie liczby ludności, której ubytek uzupełniany był przez osadników z Kurpiowszczyzny, Białostoczczyzny i Mazowsza, a także ludność ukraińską przesiedloną na te tereny w ramach akcji "Wisła" i ludność z Kresów Wschodnich. Osiedlano się jednak głównie w miastach i wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, co spowodowało, iż najdłużej i najsłabiej zasiedlane były peryferyjnie położone obszary północne województwa [Beba i Pijanowska 1988, Gwiaździńska 2004].

Obszary wiejskie strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego w 1988 r. zamieszkiwało 171 104 osób, co stanowiło 28,9% ludności wiejskiej województwa. W roku 2009 liczba ludności wiejskiej zmalała do 154 357 osób i stanowiła już 26,9% ludności wiejskiej całego województwa, co jest konsekwencją stałego wyludniania się tego obszaru. W celu analizy zmian w rozmieszczeniu ludności obliczono wskaźnik zmian zaludnienia w badanych latach, przyjmując dla czasu wyjściowego (1988 r.) wartość 100. Na jego podstawie można stwierdzić, iż w większości gmin wiejskich strefy przygranicznej nastąpiło zmniejszenie liczby ludności, a tylko w pięciu nastąpił jej wzrost. O skali depopulacji świadczy fakt, iż spośród 33 gmin wiejskich położonych w tej strefie, aż w 18 nastąpił spadek liczby ludności o więcej niż 10%.

Zmiany zaludnienia prowadzą jednocześnie do zmian w rozmieszczeniu ludności. Województwo warmińsko-mazurskie zaliczane jest do najsłabiej zaludnionych obszarów w kraju, a średnia gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich w strefie przygranicznej wynosi tylko 20 os./km². W 2009 r. wskaźnik gęstości zaludnienia wynosił od 11 os/km w gminie Frombork do 33 os/km w gminie Elbląg. Największy wpływ na kształtowanie liczby ludności tego terenu niewątpliwie miał ruch naturalny i ruch migracyjny. W województwie warmińsko-mazurskim na obszarach wiejskich strefy przygranicznej przyrost naturalny w 2009 r. wynosił 1,5‰, a wielkości kształtowały się w przedziale od -1,7‰ (gmina Węgorzewo) do 10,3‰ (gmina Gołdap). Gminy o porównywalnie najwyższym przyroście naturalnym położone były w części zachodniej strefy (sąsiedztwo Elbląga) i wschodniej (gminy o wysokich walorach przyrodniczych). Kolejnym ważnym czynnikiem kształtującym sytuację demograficzną są migracje. Procesy migracyjne są bowiem nierozłącznie związane z rozwojem społeczno-ekonomicznym i w pewnej mierze odzwierciedlają przeobrażenia, tempo i kierunki zmian w ogólnej strukturze ekonomicznej gmin [Kołodziejczyk 2002]. W ostatnich latach, wskutek kryzysu gospodarczego i jego

następstw dla rynków pracy wielu krajów Unii Europejskiej, uległy jednak zahamowaniu. W 2009 r. saldo migracji na 1000 osób na obszarach wiejskich strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego wynosiło -3,1‰. W tym samym roku na terenie strefy przygranicznej dodatkowo saldo migracji na 1000 ludności uzyskało siedem gmin wiejskich, w tym największe (6,5‰) było w gminie Milejewo sąsiadującej bezpośrednio z miastem Elbląg. W pozostałych gminach odnotowano saldo ujemne, a najniższy wskaźnik salda migracji na 1000 mieszkańców – 11,8 ‰ miała gmina Dubeninki położona w części wschodniej strefy i województwa. Niestety zarówno średnia wartość przyrostu naturalnego, jak i salda migracji na 1000 osób na obszarach wiejskich w strefie przygranicznej były mniej korzystne niż średnio na obszarach wiejskich województwa. W celu przedstawienia zmian zaludnienia gmin wiejskich, wynikających z relacji między przyrostem naturalnym a saldem migracji, zastosowano metodę Webba [1963], która pozwala na określenie ich roli w kształtowaniu przyrostu lub ubytku rzeczywistego. W 2009 r. na obszarze strefy największy udział stanowiły gminy reprezentujące typ H (gdzie przyrost naturalny nie jest w stanie zrekomensować ubytków wywołanych migracjami ludności) – 17 gmin oraz typ G (gdzie spadek zaludnienia spowodowany jest ubytkiem migracyjnym i naturalnym ludności) – 6 gmin. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, iż jest to obszar o charakterze wybitnie emigracyjnym. Jednocześnie migrują przede wszystkim ludzie młodzi, wykształceni, przedsiębiorczy. Sytuacja taka powoduje, iż zwiększa się odsetek ludności starszej, bardziej biernej pod względem zarówno społecznym, jak i ekonomicznym, co w efekcie osłabia innowacyjność obszaru przygranicznego [Kawałko 2006, Miszczuk 2006]. Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej udział procentowy ludności w wieku poprodukcyjnym w stosunku do jej ogólnej liczby wynosił średnio 14,6% i wahał się od 10,7% w gminie Milejewo do 19,1% w gminie Banie Mazurskie. Analizując przestrzenne zróżnicowanie tego wskaźnika na obszarze strefy przygranicznej, można zauważyć, iż najkorzystniejsze wartości w 2009 r. uzyskały gminy wiejskie położone przede wszystkim w sąsiedztwie miasta Elbląg oraz we wschodniej części badanego obszaru.

Odrębnym, lecz bardzo ważnym problemem, jest pogłębiające się bezrobocie stanowiące bezpośrednie źródło pauperyzacji i patologii społecznych. Brak alternatywy i jednocześnie ograniczone możliwości współpracy transgranicznej powodują depresję gospodarczą [Sasinowski 2002]. W województwie warmińsko-mazurskim stopa bezrobocia w 2009 r. wynosiła 20,7%. Problem ten dotknął szczególnie mieszkańców obszarów wiejskich w strefie przygranicznej, a jego skala świadczy o szczególnie trudnej sytuacji mieszkańców wsi na rynku pracy. Procentowy udział bezrobotnych w wieku produkcyjnym wynosił od 10,2% w gminie Kruklanki do 28,4% w gminie Lelkowo. Najwyższe wartości tego wskaźnika uzyskały gminy typowo rolnicze, w których duży udział stanowiły grunty państwowe, a jednocześnie najtrudniej przebiegał proces transformacji systemowej.

Uwarunkowania ekonomiczne i infrastrukturalne

Ważnym elementem wpływającym na rozwój gospodarczy jest niewątpliwie rozwój przedsiębiorczości, która z jednej strony tworzy nowe miejsca pracy, z drugiej zaś prowadzi do poprawy dochodów ludności [Kołodziejczyk 2000]. Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej w 2009 r. zlokalizowanych było 7 407 podmiotów gospodarczych

zarejestrowanych w systemie REGON, co stanowi 25,0% ogólnej liczby firm na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim. Stopień koncentracji podmiotów gospodarczych obrazuje jednak dokładniej liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców. Wskaźnik ten w 2009 r. dla obszarów wiejskich w strefie przygranicznej wynosił 472 i kształtował się od 226 w gminie Korsze do 768 w gminie Elbląg. Analizując jego przestrzenne zróżnicowanie, można zauważyć, iż najbardziej korzystne wartości w 2009 r. uzyskały gminy wiejskie, położone przede wszystkim w bezpośrednim sąsiedztwie Elbląga i w części wschodniej strefy przygranicznej, charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi. Jednocześnie w gminach tych zarejestrowano najwięcej nowych jednostek na 10 tys. osób. Najniższą liczbę podmiotów gospodarczych, jaki i nowo zarejestrowanych jednostek na 10 tys. mieszkańców, uzyskały gminy typowo rolnicze położone w części północnej omawianego terenu. Istotną barierą wpływającą na rozwój przedsiębiorczości na terenach jest: niski poziom wykształcenia ludności, zły stan infrastruktury, brak kapitału, a także niekorzystne uwarunkowania gospodarcze.

Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej w województwie warmińsko-mazurskim dominują podmioty gospodarcze sektora prywatnego, którego udział w ogólnej liczbie podmiotów w 2009 r. wynosił 96,1%. Wśród podmiotów gospodarki narodowej zdecydowaną większość stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 5596 podmiotów (75,6% w ogólnej liczbie). Drugą pod względem liczebności formą prawną są spółki handlowe – 439 podmiotów, jednak ich udział wynosił tylko 5,9 %, w tym zarejestrowano 90 spółek z kapitałem zagranicznym. Najwięcej spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego funkcjonuje w gminie Tolkmicko (12) i Giżycko (11).

Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego w 2009 r. pod względem wielkości dominowały podmioty gospodarki narodowej zatrudniające do 9 osób (94,1%). Pozostałe kilka procent stanowiły głównie podmioty średnie, liczące od 10–49 pracowników (5,4%) oraz duże zatrudniające do 100 osób (0,6%). Największe podmioty gospodarcze zlokalizowano w gminie Elbląg, Giżycko, Górowo Iławeckie i Srokowie, zaś najmniejsze w gminie Elbląg (437), Giżycko (555), Bartoszyce (416) i Kętrzyn (434).

Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej z tytułu prowadzonej działalności największy udział stanowiły podmioty gospodarcze zakwalifikowane jako usługowe (62,7%). Jednostki gospodarcze prowadzące działalność przemysłową i budowlaną stanowiły 22,7%, a związane z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem tylko 14,6%. Na oznaczonym obszarze w 2009 r. działały 704 zakłady przetwórstwa przemysłowego. W poszczególnych gminach wiejskich zauważalne są jednak ogromne dysproporcje w ich liczbie. Największe nasycenie podmiotami gospodarki narodowej, bo aż ponad 40, występuje w gminach Kętrzyn, Bartoszyce, Giżycko i Elbląg.

Na obszarze strefy przygranicznej funkcjonuje Warmińsko-Mazurska Specjalna Strefa Ekonomiczna – 151,4 ha (Podstrefa Bartoszyce, Elbląg i Olecko) oraz Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna – 57,3 ha (Podstrefa Gołdap). Obszary objęte granicami specjalnych stref ekonomicznych przeznaczone są pod nową zabudowę i są w znacznej mierze uzbrojone oraz dogodnie położone pod względem komunikacyjnym. Jednocześnie przedsiębiorcy tam działający mają, w ramach zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej, prawo do korzystania z pomocy publicznej w postaci zwolnienia z podatku dochodowego. Stan ten czyni gminy, które obejmuje swoim zasięgiem specjalna strefa ekonomiczna, atrakcyjnymi dla potencjalnych inwestorów.

Bardzo ważną rolę dla rozwoju działalności gospodarczej odgrywa infrastruktura techniczna. Poziom jej rozwoju jest jednym z podstawowych warunków decydujących o jakości życia, a także o atrakcyjności inwestycyjnej danego obszaru. Podstawowym elementem infrastruktury technicznej jest sieć wodociągowa, której gęstość na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego wynosiła w 2009 r. 48,3 km na 100 km². W gminach wiejskich strefy przygranicznej wskaźnik ten kształtował się na poziomie 48 km na 100 km² i wynosił od 22 km na km² w gminie Frombork do 82 km na 100 km² w gminie Kiwity. Najmniejsza gęstość sieci wodociągowej występowała w gminach położonych w północno-zachodniej części strefy, a największa w gminach w sąsiedztwie Elbląga oraz w gminach o wysokich walorach przyrodniczych położonych we wschodniej części strefy. Przeciętne zużycie wody na 1 mieszkańca wynosiło 26 m³ (od 6,3 m³ w gminie Pieniężno do 38,3 m³ w gminie Korsze).

Na obszarach województwa warmińsko-mazurskiego, jak i strefy przygranicznej, widoczne są olbrzymie dysproporcje między rozwojem sieci kanalizacyjnej i wodociągowej, a wskaźnik gęstość sieci kanalizacyjnej na 100 km² wynosił odpowiednio 10,7 km i 8,4 km. Stan taki wynika z problemów związanych z brakiem środków finansowych na rozbudowę sieci wodno-kanalizacyjnej. Najkorzystniejsze wartości tego wskaźnika, powyżej 15 km na 100 km², uzyskały gminy położone na obszarach cennych pod względem przyrodniczym, zaś niskie – przede wszystkim gminy o charakterze rolniczym.

Poziom rozwoju infrastruktury społecznej w dużym stopniu determinuje jakość życia, a przez to jest bardzo ważnym elementem wpływającym pośrednio na rozwój społeczno-gospodarczy. Do obiektów infrastruktury społecznej zaliczane są: placówki opieki medycznej, szkoły, obiekty kulturalne i organy administracji. Jednym z podstawowych elementów infrastruktury społecznej występującym na obszarach wiejskich są jednostki oświaty i kultury. Zlokalizowane są tam głównie placówki oświatowe na poziomie podstawowym i gimnazjalnym. W województwie warmińsko-mazurskim na obszarach wiejskich strefy przygranicznej w 2009 r. zlokalizowanych było 96 szkół podstawowych i 37 gimnazjów, zaś wskaźnik liczby uczniów na 1 szkołę podstawową wynosił 86,8, a w gimnazjum – 118,4. Są to wartości porównywalne z wartościami średniej na obszarach wiejskich w województwie. Jednym z czynników wpływających na kształt procesu nauczania jest wyposażenie szkół w komputery. Na obszarach wiejskich strefy przygranicznej na jeden komputer z dostępem do Internetu przypada średnio siedmioro uczniów w szkołach podstawowych (bez specjalnych). Z kolei w gimnazjach (bez specjalnych) – sześcioro, co świadczy o stosunkowo niskim wyposażeniu szkół w nowoczesne pomoce. Wśród placówek kulturalnych na obszarach wiejskich występują przeważnie biblioteki i kluby wiejskie. Jednak ich liczbę znacznie ograniczono ze względu na koszty utrzymania. W strefie przygranicznej na obszarach wiejskich znajdują się 63 biblioteki, a wielkość księgozbioru na 1000 osób wynosi 3655. Ochrona zdrowia ludności wiejskiej na badanym terenie jest również na niskim poziomie. W 2009 r. w gminach wiejskich strefy przygranicznej mieściły się 33 zakłady opieki zdrowotnej, osiem aptek i sześć domów pomocy społecznej. Udzielono 255 262 porad lekarskich, średnio dwie porady na jednego mieszkańca. Tak słabe wyposażenie wsi w placówki ochrony zdrowia wynikają z ich lokalizacji głównie w sąsiadujących z gminami wiejskimi miastach (zwłaszcza w przypadku gmin miejsko-wiejskich), które obsługują również ludność wiejską.

POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO OBSZARÓW WIEJSKICH STREFY PRZYGRANICZNEJ W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Do wyznaczenia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich strefy przygranicznej w województwie warmińsko-mazurskim wykorzystano metodę Hellwiga. Pozwala ona określić stopień przynależności poszczególnych gmin do utworzonych klas. Wzięto pod uwagę trzy grupy czynników wpływających na wielkość poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego: demograficzno-społeczne, ekonomiczne i związane z infrastrukturą społeczną i techniczną. Następnym etapem był dobór wskaźników charakteryzujących wymienione grupy, na co bezsprzecznie miała wpływ ograniczona dostępność danych zamieszczonych w Banku Danych Lokalnych.

Wskaźniki dotyczące ludności:

- gęstość zaludnienia;
- przyrost rzeczywisty na 1000 ludności;
- udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczby ludności;
- udział bezrobotnych w wieku produkcyjnym.

Wskaźniki związane z infrastrukturą techniczną i społeczną:

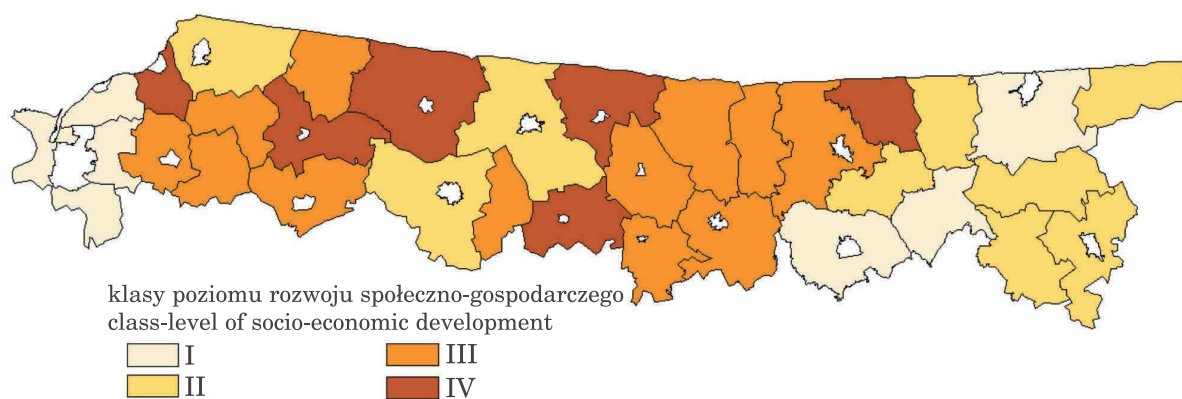
- gęstość sieci wodociągowej na 100 km²;
- gęstość sieci kanalizacyjnej na 100 km²;
- udział procentowy mieszkań wyposażonych w łazienkę do ogólnej ich liczby;
- przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania;
- uczniowie przypadający na jeden komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w szkołach podstawowych (bez szkół specjalnych);
- uczniowie przypadający na jeden komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów w gimnazjach (bez szkół specjalnych);
- księgozbiór na 1000 mieszkańców;
- zakłady opieki zdrowotnej na 1000 ludności.

Wskaźniki ekonomiczne:

- podmioty gospodarcze na 10 000 ludności;
- udział podmiotów sklasyfikowanych jako przetwórstwo przemysłowe (sekcja C) do ogólnej ich liczby;
- udział podmiotów nowo zarejestrowanych do ogólnej ich liczby.

Na podstawie otrzymanych wyników określających poziom rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich wydzielono cztery klasy, za pomocą średniej i odchylenia standardowego. W zależności od uzyskanej wartości gmina mogła być zakwalifikowana od klasy I (najwyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego) do klasy IV (najniższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego). Najwyższą wartość wśród gmin wiejskich strefy przygranicznej uzyskała gmina Giżycko, a najniższą – gmina Frombork. Spośród 33 analizowanych gmin wiejskich do I klasy zakwalifikowało się sześć gmin, do II – dziewięć, do III – 12 gmin, a do IV – sześć (rys. 1).

Zakres i tempo przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich strefy przygranicznej uzależnione były od lokalnie występujących uwarunkowań. Analizując przestrzenne zróżnicowanie gmin pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, daje się zauważyć zależność, iż wysokie wartości uzyskały gminy skupione

Rys. 1. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego w 2009 r.

Fig. 1. The level of rural socio-economic development in the border region of the voivodship of Warmia-Mazury in 2009

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Own study.

w sąsiedztwie Elbląga i w części wschodniej strefy przygranicznej charakteryzującej się wysokimi walorami przyrodniczymi, a także te, w których znajdują się przejścia graniczne. Najniższe zaś wartości uzyskały gminy typowo rolnicze o dużym udziale gruntów popegeerowskich w powierzchni ogólnej, położone są w części środkowej strefy przygranicznej. Gminy o najwyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego wśród gmin wiejskich strefy przygranicznej stanowiły 18%. Cechowały je wysokie wartości wskaźników dla trzech branych pod uwagę grup czynników. Uzyskane przez nie wartości dla wskaźników dotyczących ludności przeważnie dla czterech, a tylko w kilku przypadkach dla trzech wskaźników na cztery analizowane, były powyżej średniej dla obszarów wiejskich strefy przygranicznej. Gminy te charakteryzowały się również wysokim wyposażeniem w infrastrukturę techniczną i społeczną (na osiem wskaźników nie mniej niż cztery były powyżej średniej). Podobnie gminy te uzyskały wysokie wartości dla wskaźników ekonomicznych. Wyróżniała je najwyższa koncentracja podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców na obszarach wiejskich strefy przygranicznej, a jednocześnie w żadnej z gmin wskaźnik ten nie plasował się poniżej średniej. Tylko w dwóch gminach udział podmiotów z przetwórstwa przemysłowego do ogólnej ich liczby był poniżej średniej. Gminy, które uzyskały wysoki poziom społeczno-gospodarczy, wyróżnia przede wszystkim wysoki potencjał przyrodniczy oraz kulturowy, a także rozwój wielofunkcyjny. Jednocześnie lokalizacja przejść granicznych wpłynęła stymulująco na ich rozwój ekonomiczny.

Gminy o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego stanowiły 18% ogółu gmin wiejskich strefy przygranicznej. Rolniczy ich charakter, a przy tym duży udział gruntów popegeerowskich w powierzchni ogólnej spowodował, iż najtrudniej przystosowywały się do warunków gospodarki rynkowej po 1989 r. Cechowała je niekorzystna sytuacja demograficzna, a uzyskane wartości dotyczące ludności tylko w przypadku kilku z nich wynosiły dla jednego lub dwóch wskaźników (na cztery analizowane) powyżej średniej. Depresja demograficzna tych terenów powoduje, iż są one również mniej atrak-

cyjny w procesie pozyskiwania kapitału i nowych inwestycji. Żadna bowiem z gmin zakwalifikowanych do tej klasy nie uzyskała wartości powyżej średniej pod względem liczby podmiotów gospodarczych na 10 000 ludności. Rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej, który mógłby wpłynąć na poprawę ich sytuacji gospodarczej, był ograniczony z powodu niskiego poziomu wykształcenia ludności, a także złego stanu infrastruktury technicznej. Dlatego też dalszy rozwój obszarów wiejskich powinien następować nie tylko poprzez wzbogacenie różnorodności struktury funkcji społeczno-gospodarczych, ale również i przez poprawę poziomu infrastruktury technicznej.

PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż duży wpływ na zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w gminach wiejskich strefy przygranicznej w województwie warmińsko-mazurskim miał ich funkcjonalny charakter wynikający z własnego potencjału. Problem ten dotyczy zwłaszcza gmin typowo rolniczych, położonych w środkowej części strefy przygranicznej województwa warmińsko-mazurskiego. Gminy o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego cechował duży udział gruntów popegeerowskich w powierzchni ogólnej, a proces transformacji systemowej przebiegał bardzo powoli. Efektem zachodzących przemian było przede wszystkim wysokie bezrobocie oraz niski poziom infrastruktury technicznej. Jednocześnie depresja demograficzna na tym obszarze powoduje, iż grunty te są również mało atrakcyjne w procesie pozyskiwania nowych inwestycji.

Gminy wiejskie o najwyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w strefie przygranicznej koncentrują się w dwóch obszarach. Pierwszy z nich stanowią gminy wiejskie zlokalizowane w sąsiedztwie Elbląga będące jego zapleczem rozwoju. Drugi obszar stanowią gminy wiejskie położone w części wschodniej strefy przygranicznej, która charakteryzuje się bardzo wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi. Jednocześnie oba obszary cechuje duże nasycenie podmiotami gospodarki narodowej, co potwierdza ich atrakcyjność pod względem inwestycyjnym. Na zróżnicowanie gmin wiejskich strefy przygranicznej pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego mają przede wszystkim wpływ lokalne uwarunkowania. Gminy wiejskie strefy przygranicznej, wśród ogółu gmin wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, wyróżniają niekorzystne uwarunkowania demograficzne, niski poziom infrastruktury społecznej i technicznej oraz niską atrakcyjność inwestycyjną. W konsekwencji stan taki może prowadzić do dalszej pauperyzacji, co z kolei może spowodować zarówno zapaść demograficzną, jak i gospodarczą gmin wiejskich strefy przygranicznej.

PIŚMIENNICTWO

- Bański J., 1999. Teoria i kierunki badań obszarów problemowych w Polsce. *Przegląd Geograficzny* 71(4), 401–406.
- Bański J., 2010. Granica w badaniach geograficznych – definicja i próby klasyfikacji. *Przegląd Geograficzny* 82(4), 489–508.
- Bański J., Dobrowolski J., Flaga M., Janicki W., Wesołowska M., 2010. Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części województwa lubelskiego, *Studia Obszarów Wiejskich*, 21, IGiPZ, PTG, Warszawa.
- Beba B., Pijanowska J., 1998. Demograficzne uwarunkowania rozwoju kultury na Warmii i Mazurach. [W:] *Tożsamość kulturowa społeczeństwa Warmii i Mazur*. Olsztyńskie Studia Towarzystwa Naukowego i OBN im. W. Kętrzyńskiego 1.
- Gwiaździńska M., 2004. Przemiany społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego. *Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie*. Edycja wspólna Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 221, 1–194.
- Hellwig Z., 1968. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr, *Przegląd Statystyczny* 15(4), s. 2.
- Kawałko B., 2006. Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych. *Synteza. Ekspertyza przygotowana na potrzeby Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski wschodniej do roku 2020*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/strony/dokumenty_i_ekspertyzy.aspx, dostęp: 20.2011 r.
- Kołodziejczyk D., 2000. Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich. [W:] Red. B. Górz, *Szanse rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-ukraińskiego*. Wydawnictwo sfinansowano ze środków Komitetu Badań Naukowych, Lublin, 168–172.
- Kołodziejczyk D., 2002. Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce. [W:] *Ocena potencjału demograficznego gmin w Polsce (w aspekcie ilościowym i jakościowym)*. Red. J. Bański, E. Rydz, *Studia Obszarów Wiejskich* 2, 19–30.
- Miszczuk A., 2006. Zewnętrzna granica Unii Europejskiej – Ukraina – możliwości wykorzystania dla dynamizacji procesów rozwojowych. *Ekspertyza przygotowana na potrzeby Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski wschodniej do roku 2020*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/strony/dokumenty_i_ekspertyzy.aspx, dostęp: 20.2011 r.
- Moraczewska A., 2008. *Transformacja funkcji granic Polski*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Webb J.W., 1963, The naturel and migrational components of population changes in England and Wales 1921–1931, *Economic Geography* 39.
- Sasinowski H., 2002. Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce. [W:] Red. J. Bański, E. Rydz, *Depresja demograficzna na obszarze “Ściany Wschodniej”*. *Studia Obszarów Wiejskich* 2, 185–192.

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE BORDER REGION OF THE VOIVODSHIP OF WARMIA-MAZURY

Abstract. Rural areas are highly diverse in terms of socio-economic development and the gap between better-developed and poorly-developed areas is increasing. This problem mainly affects peripheral areas which are relatively less-developed and show less growth. This paper identifies the existing potential of socio-economic development of rural municipalities located in the border region of the voivodship and determines their level of development.

Key words: peripheral areas, border area, voivodship of Warmia-Mazury, rural areas

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 13.12.2011